

Trots op Mercedes en geleidelijk ook trots op Duitsland

‘Denkend aan Holland zie ik...’, dichtte Marsman. Wat zien bijzondere buitenlanders als ze denken aan hun eigen land? Deel 3 in een serie gesprekken: **de Duitse ex-presidentskandidaat Joachim Gauck.** Door **Merlijn Schoonenboom**

Denkend aan Duitsland zie ik ...?

‘Bij deze dichtregel denkt iedere Duitser eerst aan *Nachtgedanken*, een gedicht van Heinrich Heine. ‘Denk ich an Deutschland in der Nacht/ Dann bin ich um den Schlaf gebracht.’ Het is de droom van een democraat, maar Heine beschrijft daar in vooral de negatieve dingen van het land.

‘Ikzelf zie echter, als ik aan het huidige Duitsland denk, een veelvormig land voor me, van de bergen tot de Oostzee, en over dat hele land schijnt de zon. Ik zie alleen nog één schaduw, en dat is waar de Muur liep. Ingegraven, overwoekerd door groen; maar telkens als ik van oost naar west reis, merk ik die grens tussen de DDR en het Westen nog steeds.’

Vloeiend citeert Joachim Gauck de negentiende-eeuwer Heine; zoals hij ook vloeiend zijn optimistische toekomstvisie op Duitsland ontvouwt. Hij blijft immers de redenaar, de man die in juni applaus in volle zalen oogstte, massa’s op de been bracht – en, als je de verslagen mag geloven, tranen liet vloeien.

Een maand lang was Gauck (70) de meest besproken man van Duitsland; de ‘Obama aan de Spree’, de Duitse ‘Vaclav Havel’, publiekslieveling bij de presidentsverkiezingen, die hij verloor van de christen-democraat Christian Wulff. En ook vandaag heeft hij het onomwonden over zijn ‘boodschap’: het is tijd dat Duitsland zich uit zijn neurose bevrijdt, zegt Gauck, dat het land ‘de vrijheid’ omarmt, en vooral: zelfbewuster wordt. Want: ‘De Duitsers zeuren nog te veel. Ze voelen zich nog steeds het best als ze zich slecht voelen.’

Hij arriveert op de interviewlocatie per taxi; de imposante dienstwagen van vorige maand heeft hij niet meer – hij is weer ‘gewoon’ Joachim Gauck, voormalig DDR-activist, en tot voor kort vooral bekend omdat hij tussen 1990 en 2000 de eerste directeur was van het beruchte Stasi-archief en meehielp aan de verwerking van de misdaden in de DDR, ook wel de ‘tweede Duitse dictatuur’ genoemd.

Energiek stapt de voormalig dominee uit. Charmant en vriendelijk maakt hij eerst wat grapjes over Nederlands voetbal, dan snelt hij door de lange gangen. Hij wijst zijn gast op de beladen symboliek van deze plek. Precies hier, waar nu zijn stichting ‘Tegen het vergeten, voor de democratie’ huist, is in 1944 graaf Von Stauffenberg geëxecuteerd vanwege de aanslag op nazi-dictator Hitler; symboolfiguur van het verzet tegen de ‘eerste Duitse dictatuur’.

Tijdens de presidentsverkiezingen werd Gauck zelf een symboolfiguur, niet het minst omdat hij beide Duitse dictaturen heeft meegemaakt – en daarbij, cruciaal, moreel onbevlekt is gebleven. Schrijvers dweepten met hem; men noemde hem een man die de ‘geschiedenis op zijn gezicht draagt’.

In feite zegt Gauck anno 2010 echter niet veel anders dan in de herfst van 1989, toen hij in de burgerrechtenbeweging van de DDR actief was. Alleen richt hij zijn oproep tot ‘vrijheid’ nu aan mensen die haar in feite al hebben. Want veel Duitse en Europese burgers, zegt Gauck, zijn vergeten hoe belangrijk democratie is. Ze zijn als ‘verwende kinderen’, bij wie het vermogen is verdwenen ‘vreugde tot vrijheid’ te voelen en vooral: ‘verantwoordelijkheid voor de vrijheid te nemen’.

Extra pijnlijk: de politiek blijkt de ontwikkeling niet te kunnen stoppen: ‘In de industrienaties is politiek een kaste van managers geworden. De ziel ontbreekt in de politiek. De communicatie met de burgers is daarmee verbroken. Ik zie met grote zorgen hoe ook in Amsterdam, Rotterdam, Kopenhagen, steden met lange democratische tradities, het gemeenschapsgevoel verdwijnt.’

En toch, ondanks deze zorgen, kiest Gauck het beeld van Duitsland als ‘land waarboven de zon schijnt’. Hij is er helder over: uiteindelijk staat Duitsland er anno 2010 beter voor dan dat het ooit heeft gedaan.

Duitsland, zegt Gauck, is altijd een land geweest met een minderwaardigheidscomplex. Een land dat wilde bewijzen sterk te zijn, ‘en zelfs oorlogen voerden om dat anderen te tonen. Dat was echter niet een uitdruk-

king van gezond zelfbewustzijn, maar van overmoed.’ Na de oorlog ontstond het andere uiterste. ‘Het hoorde juist tot de identiteit zich te schamen een Duitser te zijn. Liever zei men Beier of Europeaan te zijn dan Duitser.’

‘Er was de collectieve bloedschuld’, zegt Gauck, ‘die mijn generatie gevormd heeft.’ Ook in hemzelf, zegt hij, is die ontwikkeling goed te volgen. Gehaat heeft hij Duitsland toen hij jong was, in de jaren vijftig en zestig. Hij las Rilke en Schiller, de dichter van de vrijheid; en ineens hoorde hij via de kerk over de moorden uit de nazitijd. ‘Ik heb mijn ouders eraan gevraagd. Ze zeiden dat ze niets wisten. Natuurlijk, het kan dat ze niet wisten dat Auschwitz bestond, maar ze hadden de dictatuur kunnen herkennen. Ze wisten dat de Joden weg waren. Toen kwam er bij mij een ongelooflijke woede: is dat Duitsland? Ik voelde diepe schaamte.’

Pas na de jaren zestig en zeventig, ontstond een ander land, zegt Gauck; toen werd de schuld verwerkt. Maar de ‘neurose’ bleef: ‘Duitsers vinden het nog steeds moeilijk te denken dat ze er voor iets goeds zijn. Het valt ze relatief makkelijk trots te zijn op voetbal of op Mercedes, maar trots op hun land?’

Nu pas, in de 21ste eeuw, kan Duitsland zich ontwikkelen tot een land met een gezond zelfbewustzijn, hoopt Gauck. ‘We zitten in een pendelbeweging. De jongere generaties vragen zich af: wie zijn we eigenlijk?’ Duitsland wordt wat dat betreft langzaam ‘normaal’, en dat is goed, zegt Gauck. Hij reageert fel op de verwijten uit sommige Europese landen, waarin de bewustwording van het Duitse eigenbelang bekritiseerd wordt. ‘Gevaren komen niet van mensen die tot zichzelf gekomen zijn, maar van mensen die een minderwaardigheidscomplex hebben.’

Even klinkt Gauck weer als de voormalig ‘zielzorger’, maar dan op nationaal niveau. Juist voor Europa is het cruciaal, vindt hij, dat de inwoners van de aparte naties zich binnen de eigen grenzen meer ‘thuis’ voelen; pas dan is ook een gezonde relatie met anderen mogelijk.

Precies hetzelfde geldt voor het binnenlandse gemeenschapsgevoel, nu ook Duitsland met multiculturele spanningen te maken krijgt. Zijn voorbeeld is wat dat betreft de Amerikaanse vorm van ‘gezond patriotisme’: ‘Ook al wonen immigranten er pas twee jaar, ze voelen zich er thuis, ze noemen zich *citizen*.’

Zijn vorig jaar verschenen autobio-

Joachim Gauck, staand op de binnenplaats van het gebouw waar in 1944 graaf Claus Schenk von Stauffenberg werd geëxecuteerd wegens de mislukte aanslag op Adolf Hitler. In het pand is Gauck’s stichting ‘Tegen het vergeten, voor de democratie’ gevestigd. Foto Daniel Rosenthal / de Volkskrant

CV JOACHIM GAUCK

1940
Geboren in Rostock
1951
Vader verbannen naar Sovjetkamp
1958-1964
Studie theologie
1971
Wordt lutheraans pastor in Rostock
1989
Sluit zich aan bij oppositiegroep Neues Forum
1990-2000
Directeur Stasi-archief
2010
Presidentskandidaat namens sociaal-democraten en Groenen
Samenwonend, vier kinderen

grafie eindigt met een foto van hem voor de Rijksdag, naast een wapperende Duitse vlag. Bijna provocatief, in Duitsland. Maar hij doet het bewust. De vlag is voor hem ‘een symbool van vrijheid en democratie’. ‘Wat we nog in Duitsland missen, is dat wat samenbindt.’

Er is immers ook nog die grijze streep van schaduw over zijn zonnige land. De grens tussen Oost en West, die niet zo makkelijk verdwijnt.

Kritiek heeft hij vooral op het oosten, waar hij ‘een bokkigheid’ bespeurt, ‘zoals van het jongste kind dat steeds denkt dat het tekort komt.’ Gauck ziet een ‘grens tussen twee culturen’: aan de ene kant het Duitse westen, dat heeft geleerd met zelfkritiek om te gaan; aan de andere kant het oosten waar ‘de cultuur van het radicale zelfonderzoek nog een zaak van een minderheid is’.

‘Dictaturen kan je niet gelijkschakelen’, zegt Gauck, ‘maar bij de verwerking na 1945 en 1989 worden wel dezelfde fases doorlopen. Politiek is het na 1989 goed gedaan, mede dankzij de opening van de Stasi-archieven. De bevolking bleek echter haar eigen weg te gaan. Zeker 40 procent van de Oost-Duitsers wil nog niet weten hoe het echt was. Ze willen niet de vraag stellen: wat heb je toen zelf gedaan?’

Hij had het hen als president graag willen bijbrengen, de ‘vreugde voor de vrijheid’. Nu zullen anderen het moeten doen. Maar hij wil wel deze boodschap aan West-én Oost-Duitsers blijven uitdragen: ‘Kijk dan toch, jullie zijn in staat tot vrijheid en verantwoordelijkheid; zestig jaar geen oorlog, maar democratie. Ik ben er trots op dat Joodse kennissen uit Jeruzalem nu terugkomen naar Berlijn. Tot de Oost-Duitsers wil ik zeggen: er zijn niet veel vrijheidsrevoluties geweest, maar jullie hebben het gedaan. En ze was ook nog eens succesvol en vreedzaam.’